

Vincent van Gogh 400 dagen in Amsterdam

Nienke Denekamp

Uitgeverij THOTH Bussum
Stadsarchief Amsterdam

Nieuwe Vaart met op de achtergrond de Oosterkerk, foto Gaston Braun, 1864.

Inhoud

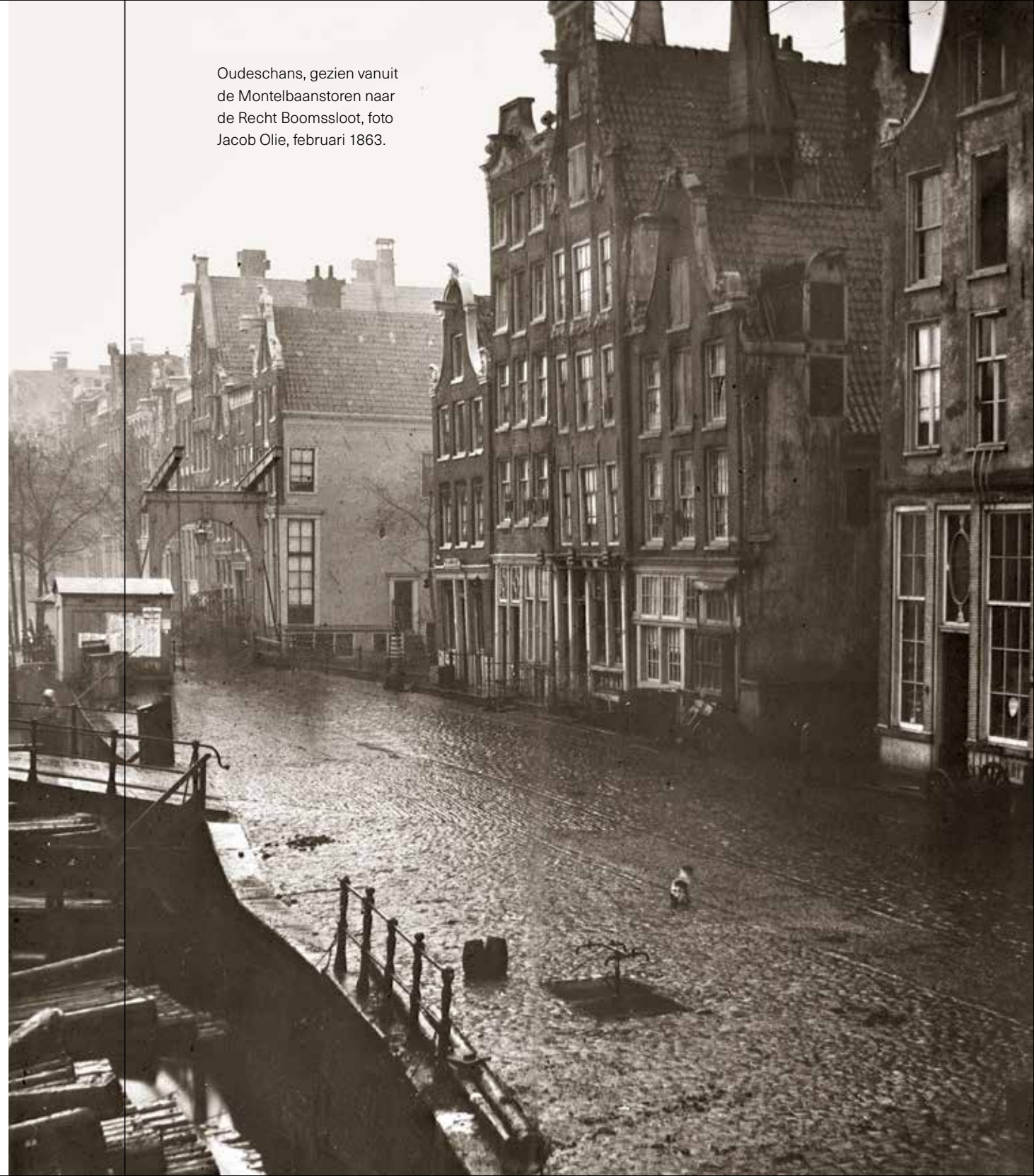
- 4** Woord vooraf
- 7** 26 januari 1873 **Weekendje Amsterdam**
Keizersgracht 453
- 11** 27 januari 1873 **Het Trippenhuus**
Kloveniersburgwal 29
- 17** 2 maart 1873 **Een tentoonstelling in Arti et Amicitiae**
Rokin 112
- 23** 18 maart 1877 **Logeren bij oom Cor**
Keizersgracht 453
- 27** 19 mei 1877 **De marinewerf**
Kattenburgerstraat 3
- 33** 21 mei 1877 **De 'knappe' dominee Stricker**
Geldersekade 77
- 39** 3 juni 1877 **Wandelen langs de Buitenkant**
- 45** 29 oktober 1877 **Boek- en kunsthandel Van Gogh**
Leidsestraat 38
- 51** 4-10 februari 1878 **Bij Mendes da Costa**
Jonas Daniël Meijerplein 13
- 61** 24-26 november 1881 **Het familiedrama**
Keizersgracht 8
- 67** 6-8 oktober 1885 **Afscheid van Amsterdam**
Stadhouderskade
- 77** Stamboom familie Van Gogh
- 78** Literatuur
- 79** Register

Woord vooraf

Vlak voordat hij zijn beroemde *Zonnebloemen* zou schilderen, stond Vincent van Gogh (1853-1890) voor het eerst van zijn leven aan de Middellandse Zee. Die deed in niets denken aan de zee die hij uit Nederland kende. De Middellandse Zee had de kleur van makrelen, schreef Vincent aan zijn broer Theo. Dat wilde zeggen 'je weet niet altijd of het groen is of paars, je weet niet altijd of het blauw is – want een seconde later heeft de steeds veranderende weerschijn een roze of grijze tint aangenomen'. Op het strand waar hij zat te werken dacht hij 'geheel onwillekeurig en mijns ondanks' vaak aan 'onze oom de zeeman', die de Middellandse Zeekust meermalen gezien moest hebben. Bij deze oom Jan, marinecommandant op het Amsterdamse Marineterrein op Kattenburg, woonde Vincent als 24-jarige student in huis. Hij was bezig met een vooropleiding voor een studie theologie en dacht dat hij dominee zou worden in plaats van kunstenaar.

't Is een mooie stad hier,' schreef Vincent in een van de vele brieven die hij vanuit Amsterdam aan zijn broer Theo stuurde, 'wat zou ik graag U allerlei dingen hier wijzen en laten zien.' Deze brieven vormen het uitgangspunt van *Vincent van Gogh, 400 dagen in Amsterdam*. We zien de stad door de ogen van de jonge Vincent die overal om zich heen schilderijen zag, die hij niet in verf maar in woorden schilderde. Daarnaast geeft dit boek, met dank aan de beginnende fotografie, een beeld van Amsterdam tussen 1873 en 1885, een interessante periode. Aan het begin probeerde de stad zich te herstellen van een kleine eeuw stilstand en verpaupering na de Franse tijd. En in 1885 stond Amsterdam aan de vooravond van wat wel de Tweede Gouden Eeuw wordt genoemd. In dat jaar was het Centraal Station in vergevorderde staat, stond het Concertgebouw in de steigers, werden er nieuwe wijken aangelegd, verenigden kunstenaars en schrijvers zich in De Tachtigers en opende het Rijksmuseum zijn deuren. Dat laatste was reden voor Vincent om in 1885, toen hij net *De aardappeleters* had geschilderd en op het punt stond om Nederland voorgoed te verlaten, voor de oude schilders naar Amsterdam te komen. Hij bestudeerde de technieken van Rembrandt en de kleuren van Frans Hals, om zijn bevindingen onmiddellijk in zijn werk toe te passen. De kleuren van hun schilderijen brachten hem via de Borinage, Brussel en Antwerpen naar Parijs en Zuid-Frankrijk, waar hij zijn beroemdste schilderijen zou maken. En waar hij soms ineens nog eens aan zijn Amsterdamse oom Jan moest denken.

Oudeschans, gezien vanuit de Montelbaanstoren naar de Recht Boomsslout, foto Jacob Olie, februari 1863.

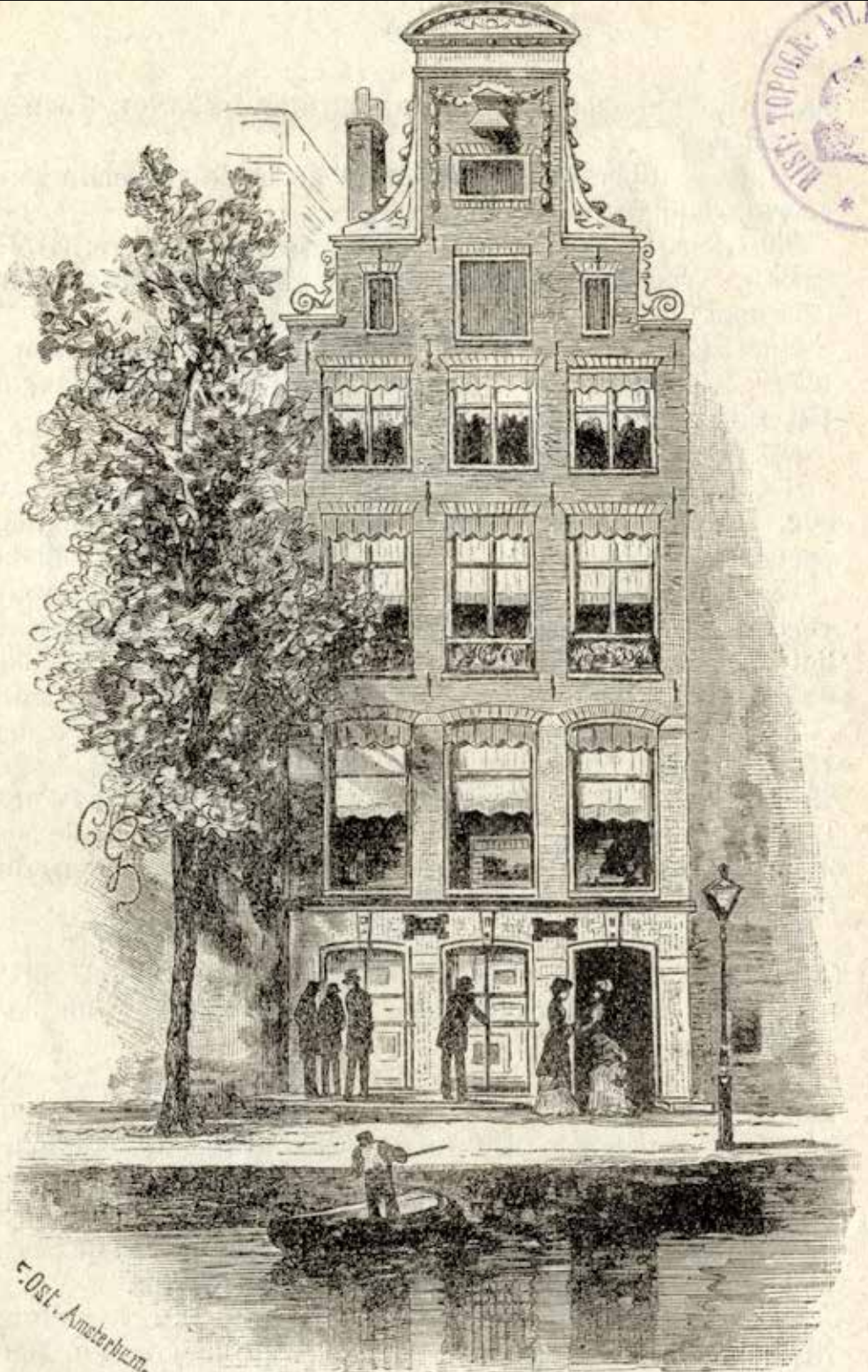
26 januari 1873

Weekendje Amsterdam

Keizersgracht 453

< Boek- annex kunsthandel
en woonhuis van oom Cor
aan de Keizersgracht 453,
prent Johan Greive jr.,
december 1882.

'Verl. Zondag ben ik bij Oom Cor geweest & heb daar een heel prettigen dag gehad & zoo als je denken kunt veel moois gezien.' Dit schreef Vincent van Gogh eind januari van het jaar 1873 aan zijn broer Theo. Hij had kort daarvoor in Amsterdam gelogeed bij Cornelis Marinus, de broer van zijn vader, die eigenaar was van de boek- annex kunsthandel C.M. van Gogh. Oom Cor was net terug uit Parijs en had 'prachtige schilderijen & teekeningen' meegebracht, schreef Vincent aan zijn broer. Het was misschien niet het eerste bezoek van de jonge Brabander aan Amsterdam, maar wel de vroegste melding ervan in de bewaard gebleven brieven. Vincent was 19 en hij was inmiddels drieënhalf jaar aan het werk als jongste bediende bij kunsthandel Goupil & Cie in Den Haag. Een baan die hij aan zijn oom Vincent te danken had. Dat was weer een andere broer van zijn vader, die met een Haags winkeltje in schildersbenodigdheden begon, maar die het tot een zeer succesvolle kunsthandelaar had gebracht. Vanwege alle successen werd hij in de familie oom Cent genoemd. De kinderloze oom Cent woonde afwisselend in Parijs, aan de Rivièra en in het chique Princenhage bij Breda. In de galerij die hij daar aan zijn villa had laten bouwen kwamen al zijn nichtjes en neefjes kennismaken met de schilderkunst. De Van Goghfamilie was een grote familie. De vader van Vincent van Gogh had elf broers en zusters, zijn moeder acht (zie stamboom p. 77). Familiekwesties werden familiebreed besproken, bijvoorbeeld in lange brieven. Het was dus vanzelfsprekend dat Vincent aan een correspondentie met

C. M. van Gogh, Keizersgracht 453.

zijn vier jaar jongere broer Theo begon, toen deze per 1 januari ook bij Goupil was gaan werken, maar dan in het filiaal in Brussel. Die eerste bewaard gebleven brieven staan vol met goede tips van de grote broer, die in navolging van zijn oom en naamgenoot bezig is carrière te maken in de internationale kunsthandel. Ze bevatten hele lijsten met namen van schilders wiens werk het broertje maar eens moet bestuderen: 'Je moet maar dikwijls naar 't museum gaan, het is goed dat je ook de oude schilders kent.' Sinds zijn aantreden bij Goupil was Vincent begonnen met het verzamelen van foto's en reproductieprenten van kunstwerken, die bij Goupil werden verkocht. De interessantste werden per post naar Brussel gestuurd. Ook had hij diverse lievelingsboeken die Theo absoluut moest lezen. Bijvoorbeeld die van Théophile Thoré-Bürger,

De kunsthandel Goupil & Cie, waar Vincent werkte.

Vincent (links) in 1873 en Theo in 1876, beiden op 19-jarige leeftijd.

gerespecteerd Parijse journalist en kunstkenner, schrijver van zeer leesbare boeken over de musea in Amsterdam en Den Haag. Hierin werden niet alleen de Hollandse meesterwerken besproken, maar werd bijvoorbeeld ook ingegaan op de ontwikkeling van de gezichtsbehandeling in de schilderijen van Rembrandt. Hij maakte de lezer attent op de volle baarden uit het begin van Rembrandts carrière (*De anatomische les*, 1632), de gesoigneerde van tien jaar later (*De Nachtwacht*, 1642) en de vrijwel verdwenen baarden in de late schilderijen (*De Staalmeesters*, 1661). De Fransman liet het daarbij niet na te vermelden dat Frankrijk in Europa altijd de toon heeft aangegeven op het gebied van het schilderen van baard- en pruikmode. 'Als er gelegenheid is stuur ik je een boek van Bürger over de museums van den Haag & Amsterdam,' schreef Vincent aan zijn jongere broer. 'Al wat die zegt is waar.'

27 januari 1873

Het Trippenhuis

Kloveniersburgwal 29

< Suppoost van het Trippenhuis, gefotografeerd ca. 1880-1885.

De Kloveniersburgwal met het Trippenhuis, circa 1860. Uit *Souvenir d'Amsterdam*, een album met stereofoto's van Pieter Oosterhuis.

Op maandagochtend 27 januari 1873, na het gezellige dagje met oom Cor, bezocht Vincent nog enkele hoofdstedelijke musea voordat hij weer in de trein naar het chique Den Haag stapte. Hij bracht onder meer een bezoek aan het Rijksmuseum. Dat was gevestigd in het Trippenhuis, een stadspaleis uit de zeventiende eeuw, achter een tempelachtige, classisistische gevel aan de Kloveniersburgwal. Het was, ontworpen door Justus Vingboons, ooit als particulier woonhuis gebouwd voor de gebroeders Louis en Hendrick Trip, en ook de Akademie van Wetenschappen was er gevestigd. Het Rijksmuseumgedeelte

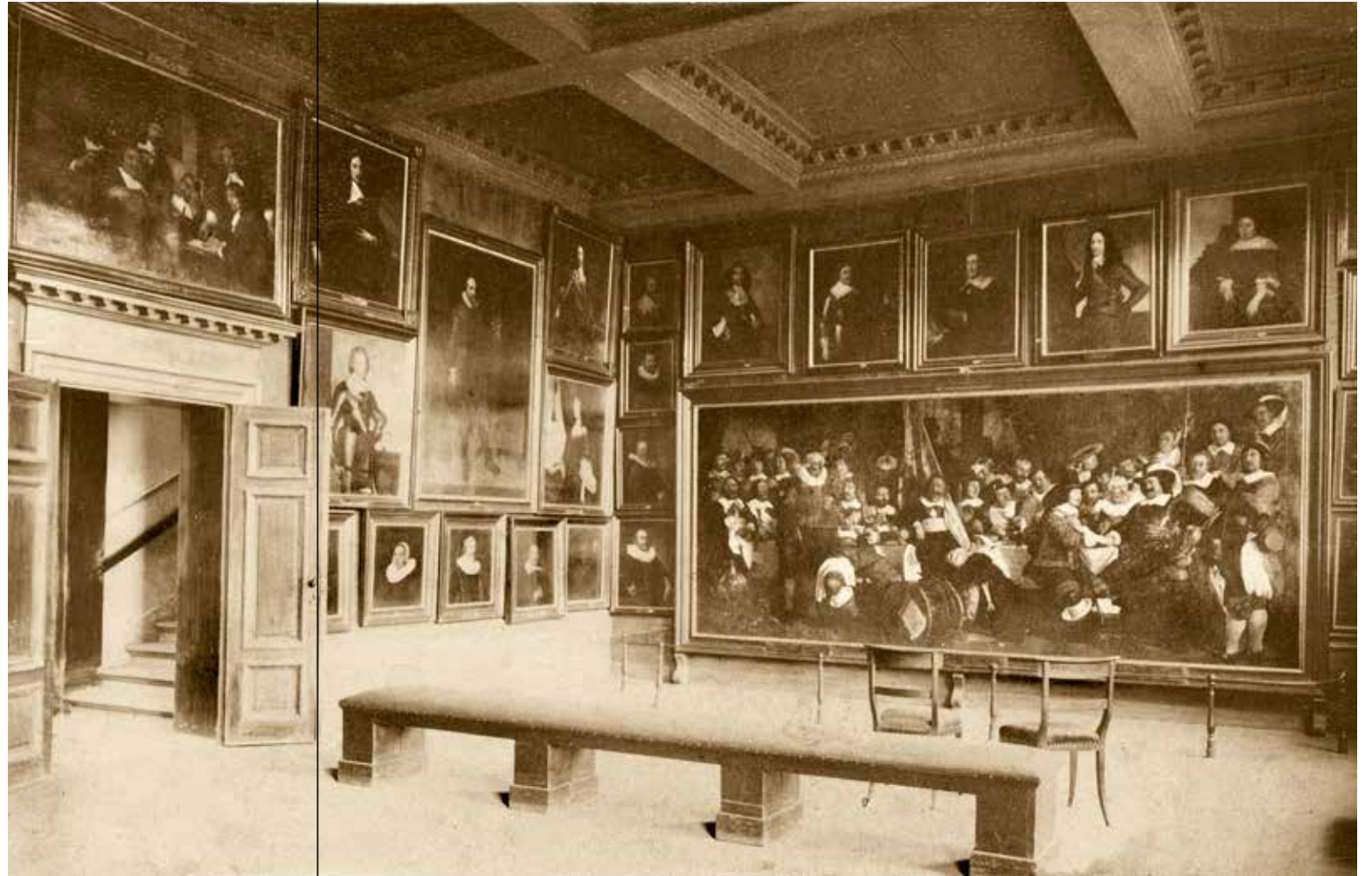
barstte al snel uit zijn voegen van de enorme hoeveelheid wereldberoemde Hollandse meesters die er hingen en delen van de collectie moesten elders worden tentoongesteld.

De eerdergenoemde Thoré-Bürger was diep teleurgesteld over de amateuristische huisvesting van de Hollandse kunstschat in het Trippenhuis, hoewel hij ook wel begreep dat in Amsterdam, een kunstmatig eiland op palen, de geschikte plekken voor een waardige pinacothek niet voor het uitkiezen waren. Vandaar, legde hij uit, dat de Hollandse meesters gehuisvest waren in een 'maison ordinaire', tussen andere gewone huizen. Tot zijn afschuw werden de werken beschenen door zijlicht in plaats van bovenlicht zoals gebruikelijk was in een zichzelf respecterend Europees museum uit die tijd.

De situatie in het Trippenhuis was erbarmelijk. Het was er zo donker dat een aantal schilderijen, waaronder *De Nachtwacht*, op luiken met scharnieren was gemonteerd zodat de bezoeker het naar het weinige licht kon draaien dat door de ramen naar binnenviel. De doeken, die soms uit hun lijst hingen, waren voortdurend bedekt met een nevel van atmosferisch vocht of roet van de kachel. Een donkere trap, waarboven vrijwel onzichtbare schilderijen hingen, leidde naar de eerste verdieping, waar in een lage kamer onder meer *De Nachtwacht* van Rembrandt te zien was. Het was het meest fantastische schilderij ter wereld, waaraan, aldus Thoré-Bürger, in de armzalige catalogus van het Rijksmuseum slechts twaalf woorden waren gewijd. Namelijk: 'Nr. 228: De Stadswacht van Amsterdam, bekend onder de naam De nachtwacht.' 'De onderste rand van het schilderij hangt maar enkele duimen boven de parketvloer en de voeten van de belangrijkste personages reiken helemaal tot onderaan, zodat ze zó de kamer in lijken te lopen, recht op de bezoeker af.' Dat gaf, moest Thoré-Bürger toegeven, dan toch een mooi en verrassend effect.

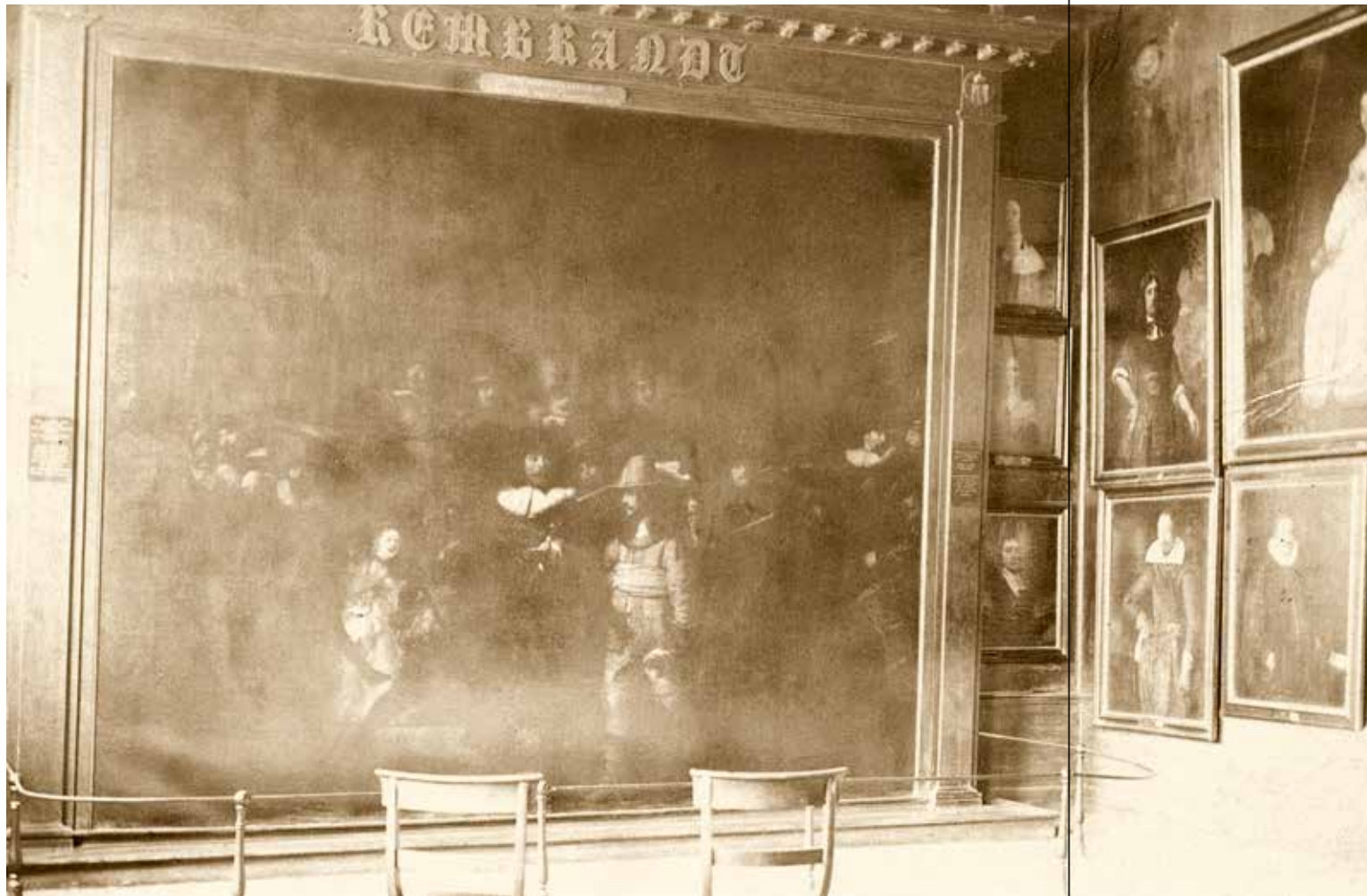
Toen Vincent vijftien jaar na verschijning van Thoré-Bürgers standaardwerk *Musées de la Hollande. Amsterdam et La Haye* voor *De Nachtwacht* stond was er weinig veranderd. 'Het Trippenhuis is te klein & vele schilderijen hangen zóó dat men ze niet goed zien kan', vond ook Vincent. Hij wist na zijn bezoek aan Theo te melden: 'Weet je dat men te Amsterdam een groot nieuw gebouw zal maken in plaats van het Trippenhuis?'

Al in 1862 was er al eens een 'Commissie ter voorbereiding van de Stichting van een Kunstmuzeüm te Amsterdam' opgericht die zichzelf een paar jaar later had opgeheven omdat de realisatie van een Rijksmuseum in Amsterdam zonder de steun van het rijk onmogelijk was.

Interieur van het Trippenhuis met *De Schuttersmaaltijd* ter ere van de Vrede van Münster (1648) van Bartholomeus van der Helst, gefotografeerd ca. 1880-1885.

Amsterdam had zwaar geleden onder de 'Franse tijd' (1795-1813). Na 1850 krabbelde de stad op, maar het contrast met andere negentiende-eeuwse Europese hoofdsteden was nog steeds enorm. Londen, met drie miljoen inwoners de grootste stad ter wereld, had al sinds 1838 een National Gallery in een speciaal voor dat doel gebouwd museum. Parijs had door de uitvoering van de plannen van stadsarchitect baron Georges-Eugène Haussmann een totaal nieuw, modern stratenplan gekregen. Brussel volgde dat voorbeeld. Allemaal met steun van de overheid. Amsterdam mocht dan de hoofdstad zijn van Nederland, de macht zat nog steeds in Den Haag.

De Nachtwacht van Rembrandt in het Trippenhuis.

< Het Trippenhuis of 'Treppenhaus', zoals de Zweedse schilder August Jernberg zijn olieverfschilderij noemde, 1885.

En dat zou nog wel een tijdje duren. Uiteraard werd ook in de Nederlandse pers over deze nationale schande en de 'laissez aller' van de regering moord en brand geschreeuwd. Wanneer kwam er nou eens een waardig nieuw Rijksmuseum? De voorstanders zagen tandenkarsend toe hoe Nederlandse kunst, oudheden en relikwieën voor veel geld, maar soms ook voor een symbolische gulden naar buitenlandse musea verdwenen. Dat het Trippenmuseum stond ingeklemd tussen een hout- en turfpakhuis en een petroleummagazijn, kwam hen goed uit. De wereldberoemde kunstcollectie kon ieder moment door de vlammen verzvolgen worden. Dan kon je niet zoveel beginnen met brandschellen en kerfmessen die er hingen, waarmee de doeken in noodsituaties uit hun lijsten konden worden gesneden. In de Eerste Kamer te Den Haag werd deze petroleumkwesitie uitgebreid besproken. Hoeveel gevaar liepen de schilderijen precies op vijftig meter afstand van een brandend petroleumpakhuis? Waarom waren de werken in het Trippenhuis eigenlijk niet geassureerd? En was de huisvesting een zaak voor het Rijk of toch voor de gemeente Amsterdam?

Pas in 1876, na twaalf jaar van peinzen, wikken en wegen, werd architect Pierre Cuyppers benoemd en kon aan de bouw van het Rijksmuseum worden begonnen.

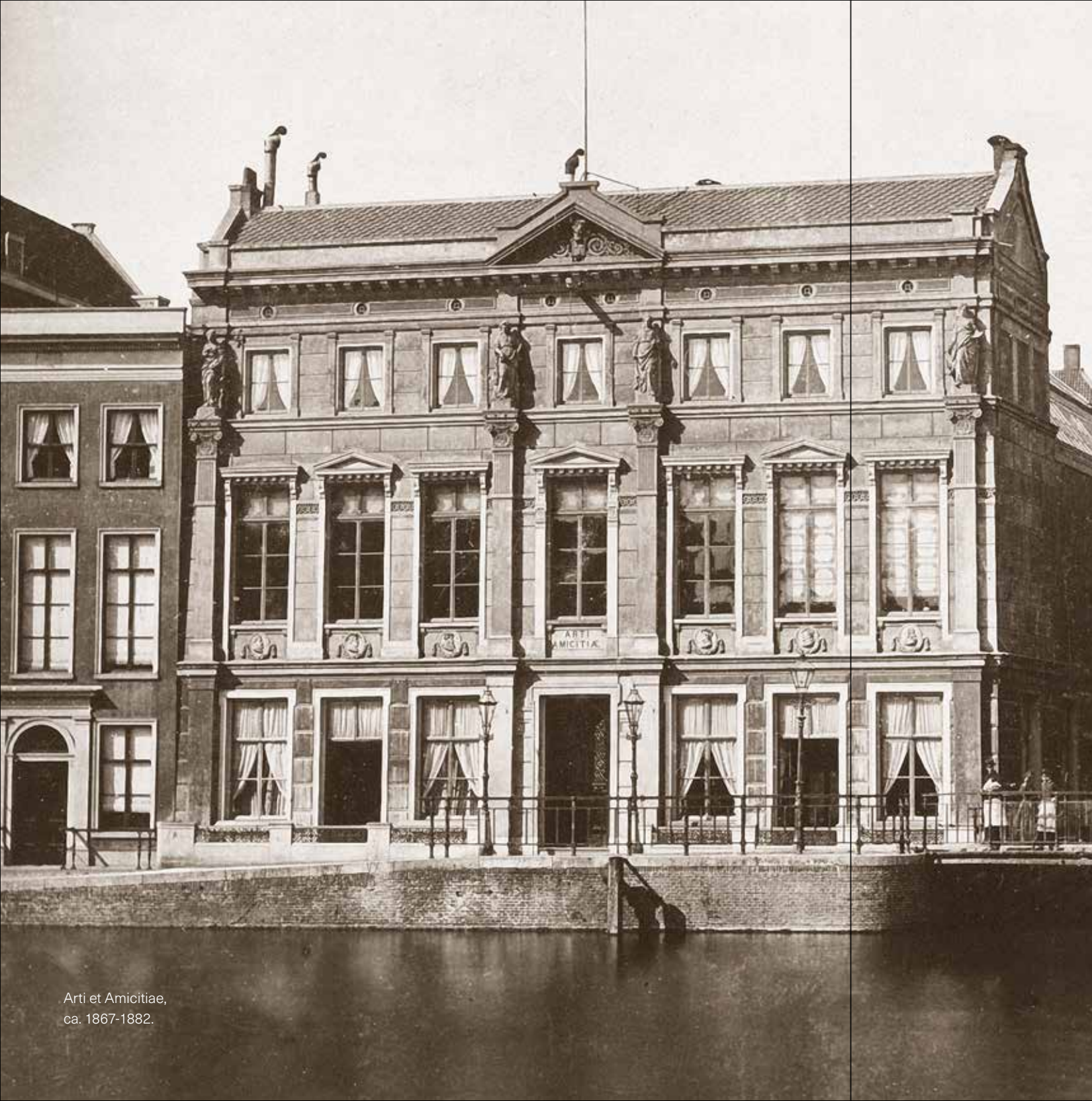
> De eminente kunstcriticus Thoré-Bürger (ca. 1870) door de Franse karikaturist Benjamin Roubaud.

2 maart 1873

Een tentoonstelling in Arti et Amicitiae

Rokin 112

Arti et Amicitiae,
ca. 1867-1882.

Binnen een maand was Vincent van Gogh alweer terug vanuit Parijs in Amsterdam. Hij bezocht op 2 maart 1873 een tentoonstelling in de kunstenaarsociëteit *Arti et Amicitiae* aan het Rokin. Daar hing een grote selectie van werk van moderne Nederlandse schilders, verbonden aan Arti en aan de Haagse sociëteit Pulchri. De werken zouden vervolgens naar de Wereldtentoonstelling in Wenen worden gezonden. Er hingen bruiklenen van zowel Goupil uit Den Haag, waar Vincent werkte, als van de winkel van oom Cor. De tentoonstelling was zo populair dat er afgezien van de leden en hun dames 11.000 mensen op afkwamen. Op de laatste zondag, toen de entree was verlaagd van vijftig naar tien cent, bezochten maar liefst 2100 mensen de tentoonstelling. 'Niettemin den regen bleef men queu maken met het grootste geduld,' schreef het *Nieuws van den Dag*. Dat was misschien ook een tip voor het Trippenhuis, dat niet alleen iedere dag om vier uur dichtging, maar ook nog eens de hele zaterdag gesloten was in verband met de schoonmaak en op zondag om religieuze redenen.

Ook Vincent ging op de laatste zondag nog snel even kijken. Aan Theo schreef hij: 'Ik ben benieuwd wat voor figuur de Hollanders te Weenen maken zullen.' Als we de kranten uit die tijd mogen geloven sloeg Nederland over het algemeen een modderfiguur. Bijvoorbeeld de Nederlandse landbouwtentoonstelling stelde weinig voor. Er was een grote hoeveelheid kaas ingezonden, maar het meeste was kort na de opening, toen het warm begon te worden 'in zoodanigen toestand, dat het wenschelijk geacht werd ze teneedele uit het gebouw te verwijderen'.

De Artitentoonstelling die Vincent van Gogh zeer interessant vond, hier op de Wereldtentoonstelling in Wenen in 1873, gefotografeerd door de Wiener Photographen Association.